

Антисемитизмот и дискурсот на националното сеќавање

*Наставно
средство*

7

1. Унапредување на знаењето за Евреите и јудаизмот
2. Надминување на несвесната пристрасност
3. Справување со антисемитските стереотипи и предрасуди
4. Оспорување на теориите на заговор
5. Поучување за антисемитизмот преку образование за Холокаустот
6. Справување со негирањето, искривувањето и тривијализацијата на Холокаустот

7. Антисемитизмот и дискурсот за национално сеќавање

8. Постапување со антисемитските инциденти
9. Постапување за антисемитизмот на интернет
10. Антисемитизмот и состојбата на Блискиот Исток

Антисемитизмот и дискурсот на националното сеќавање

Во современиот свет каде што доминираат националните држави, националните истории имаат клучна улога за развојот на националниот идентитет. Кои сме ние како индивидуи, нашите култури и општеството воопшто – сето тоа е под влијание на приказните, легендите и хероите што произлегле од настани во минатото. Овие толкувања на минатото ни помагаат да се помириме со историите што можат да бидат болни, а со тоа го обликуваат и нашето индивидуално и национално разбирање за тоа кои сме и што целиме да бидеме.

И кај нациите и помеѓу нациите, јавната дискусија за наративите коишто произлегле од колективното национално сеќавање влијаат и на тоа како темата за антисемитизмот ќе се отвори и дискутира во училиниците. Ова е од причина што историските и актуелните настани се толкуваат низ различна призма, а гледиштата и ставовите за нив се оформуваат зависно од дискурсот кој е карактеристичен за националното сеќавање на државите. Архиварот од Канада, Тери

Кук, констатира дека „таквото колективно „сеќавање“ и „заборавање“ се случуваат во галерии, музеи, библиотеки, на историски места, историски споменици, јавни комеморации и архиви – и веројатно најчесто преку архивите“¹. Наставниците се исправени пред тежок предизвик да ги разгледаат историските моменти низ еден поинаков објектив и да решат што е најсоодветно од тоа за обработка на часот.

Во таа смисла, дел од задачата на наставниците е и да идентификуваат што било „заборавено“ или што „недостасува“ во историските настани опфатени со наставните материјали. Особено кога пишаната историја на државата се карактеризира со „легендарни херои“ од минатото, а притоа не се споменува и нивната негативна страна. Ако широко прифатениот наратив за една историска личност не ги вклучува и неговите негативни детали, можно е да се јават големи разлики во разбирањето кај учениците и родителите за нивното постапување или одлуки кои засегаале одредени групи луѓе. Истовремено,

„Сè додека лавовите немаат свои историчари, историјата на ловот секогаш ќе ги велича нивните ловци“.
- африканска поговорка -

изнесувањето на „заборавените истории“ може да доведе до тензија и недоверба во дискусиите во училиниците. Новите информации што ќе ги презентира наставникот на часот имаат потенцијал да разгорат контроверзии меѓу учениците, па дури и кај училишната управа. Тоа е особено случај со темата антисемитизам.

Во ова наставно помагало се разгледува како можат наставниците да го препознаат, оспорат и отфрлат антисемитизмот кога ќе се јави во дискусиите на часовите, и особено кога ќе биде поттикнат од наративи поврзани со националната меморија.

¹ Terry Cook, "What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift", *Archivaria – The Journal of the Association of Canadian Archivists*, Vol. 43, 1997, p. 43.

Заднина

Развојот на националното историско сеќавање е сложен процес од причина што луѓе од различни општества (како и во рамките на исто општество) имаат различни искуства и гледишта. Низ регионот на ОБСЕ, историското сеќавање на дваесеттиот век во голема мера е обележано со двете светски војни, Холокаустот и Студената војна. Обединетите нации беа формирани по завршувањето на Втората светска војна токму со цел да го одржуваат светскиот мир и безбедност и „да ја реafirмираат вербата во основните човекови права, во достоинството и вредноста на човековата индивидуа“ преку нов меѓународен правен поредок. Овие настани, исто така, го покренала формирањето и на други меѓународни и регионални организации, како што се ОБСЕ и Европската Унија, истовремено забрзувајќи го исчезнувањето на империјалистичките структури. И покрај заедничката историја, постојат големи разлики во тоа како секоја земја, град или село се сеќаваат на овие историски настани и важни историски личности. Одредени аспекти на историјата се прикажани на различни начини додека други се можеби целосно скриени.

На пример, некои земји ги потенцираат злосторствата на нацистите и ужасите со кои се соочиле Евреите во периодот на Холокаустот, додека други веројатно ставаат поголем акцент на злосторствата што биле направени за време на сталинизмот или од фашистичките или комунистичките власти. Трети земји, пак, можеби ги признаваат ужасите на Холокаустот сторени од Германија на чело со режимот на Адолф Хитлер, но, не ја земаат предвид одговорноста и на другите национални власти или народи кои можеби соработувале со нацистите. Во денешно време, фигуративните изрази за комунистичките Евреи повторно се појавуваат во дискусиите за националниот идентитет или историјата на Втората светска војна, затоа што злосторствата врз Евреите сторени пред, за време и по Холокаустот можат да се оправдаат со антикомунистичка реторика наместо со антисемитизам или со соработката со нацистите. Некои национални наративи ставаат акцент на жртвите на тие злосторства додека, пак, други се фокусираат на отпорот или победата².

Ова може да се нарече „политика на сеќавањето“ – организирање на

Еден француски закон донесен во 2001 година (Taubira) бара од француската држава да ја признае трговијата со робови како злосторство против човештвото. Освен оваа декларација, законот предвидува јавните училишта да одвојат одредено време за критичка анализа и дискусија за тоа какво влијание имало робовладетелството. Овој забележителен чекор за справување со едно непријатно минато на француската колонијална историја би можел да биде модел и за други земји кои, исто така, треба да се соочат со мрачните настани од своето минато.

колективното сеќавање од страна на политичките чинители и со политички средства со кои се сеќаваме и ги евидентираме настаните што се случиле или со кои ги отфрламе истите тие настани³. Конечно, политиката на сеќавањето може да определи на кој начин историјата ќе се пишува и пренесува понатаму. Создавачите на националното сеќавање не само што определуваат на што ќе се сеќаваме и што ќе забораваме, туку тоа може да биде и еднострана или премногу поедноставена верзија на сложени настани. Ваквите наративи можат да влијаат на кој начин луѓето во разни земји го разбираат минатото или се доведуваат во врска со разни групи луѓе.

Во секоја земја или територија имало одредени настани или временски периоди кои претставуваат суштински дел од националната или колективната меморија. Периодите кои се карактеризирале со ропство, колонијализам и империјализам биле раскажувани или премолчани до различен

² По повеќе од седумдесет години од завршувањето на Втората светска војна, сеќавањата за неа и понатаму се силни. На пример, во 2017 година едно момче од едно училиште во Русија покренала гнев во јавноста затоа што во говор во Бундестагот укажа дека некои германски војници самите биле жртви на конфликтот. Официјални лица на Русија одговорија дека не треба да се обвинува детето, туку дека ќе биде неопходна ревизија на образованието за Втората светска војна во Русија. “Выступивший в бундестаге школьник из Нового Уренгоя похудел из-за травли”, RIA-Novosti, 20 December 2017, <<https://ria.ru/20171220/1511298000.html>>

³ Laura Nasrallah, “The Politics of Memory”, *Harvard Divinity Bulletin*, Vol. 33, No. 2, 2005, <<https://web.archive.org/web/20120922191952/http://www.hds.harvard.edu/news-events/harvard-divinity-bulletin/articles/the-politics-of-memory>>.

степен. За да може сеопфатно да се разберат сите историски настани, тие мора да бидат истражени од повеќе различни аспекти, особено во рамките на наставните програми. Ако во наставата не се опфатат повеќе аспекти, некои ученици, наставници, нивните семејства, па дури и цели заедници може да се почувствуваат исклучени од општествениот и историскиот наратив, што потоа може да доведе до појава на фрустрации во училиниците. Поедноставениот пристап во наставата за важни настани понекогаш може да ги обесхрабри учениците да развиваат вештини за критичко размислување.

Конкретни настани и историски личности може да имаат симболично значење за националното сеќавање. На пример, државниот празник кој ја одбележува независноста на земјата претставува важен начин за создавање на историското сеќавање и националниот идентитет. Може да се воведат и други национални празници за да се обезбеди дека некои епизоди во историјата никогаш не се забораваат. На пример, Националниот ден на домородното население

во Канада ја одбележува борбата на таа земја за граѓански права и го препознава придонесот на првото население во Канада, т.е. Инуитите и Метисите⁴. Меѓународниот ден на сеќавањето на Холокаустот е воспоставен во 2005 година со резолуцијата на Обединетите нации и со неа се одбележува шеесетгодишнината од ослободувањето на Аушвиц-Биркенау.

Во дискурсот за националното сеќавање можно е да постојат и разлики: некои наративи се доминантни додека други се потивки, што доведува до она што понекогаш го нарекуваме „скриени истории“. Денот на благодарноста во Соединетите Американски Држави е пример за традиција која имала суштинско значење во оформувањето на националното сеќавање и идентитет, но, раширеноста на овој наратив го прикрива културното уништување и освојување на домородните Американци од страна на колонистите. Прославите на овој ден се одраз на генералната политичка и културна амнезија за целосната историја и за последиците во односите помеѓу првите европски доселеници и домородното население.

Некои индијански племиња во Америка го сметаат овој ден за Ден на жалост. Многу држави во САД повеќе не го слават Денот на Колумбо и го сметаат за почеток на историскиот геноцид⁵. Денеска, овој празник го нарекуваат Ден на домородното население⁶ и со него се слават и им се оддава почит на староседелците на Америка и тоа е комеморација за нивната заедничка историја и култура. Денот на домородното население во Соединетите Американски Држави е пример како националната меморија може да се промени со текот на времето и да вклучува ново разбирање или перспективи како што тие навлегуваат во колективната свест или кога се случува трансформација на националните држави.

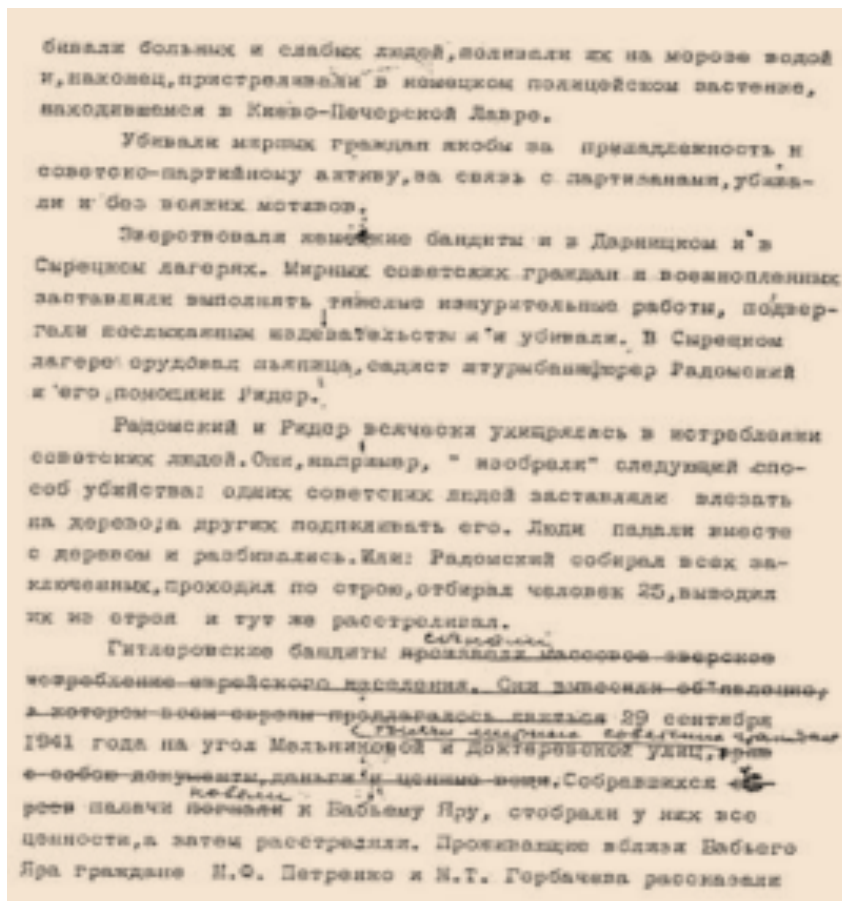
Во колективното сеќавање на еден народ може да има и генерациски разлики. Се чини дека најкритичен период за создавање на идентитетот е возраста помеѓу 12 и 25 години; националните настани што се случиле во овој период од животот на младиот човек се покажало дека имаат посилено влијание на индивидуалната меморија⁷.

⁴ Националниот ден на домородното население во Канада за првпат беше прославен на 21 јуни 1996 година како Национален ден на Абориџините, за потоа да биде преименуван во 2017 година.

⁵ За повеќе информации, види Jeffrey Ostler, “Genocide and American Indian History” in *American History*, Oxford Research Encyclopaedias, <<https://oxfordre.com/americanhistory/view/10.1093/acrefore/9780199329175.001.0001/acrefore-9780199329175-e-3>>.

⁶ Beck Little, “Goodbye, Columbus. Hello, Indigenous Peoples’ Day”, *History.com*, 6 October 2017, <<https://www.history.com/news/goodbye-columbus-hello-indigenous-peoples-day>>.

⁷ Marja Kuzmanić, “Collective Memory and Social Identity: A social psychological exploration of the memories of the disintegration of former Yugoslavia”, *Horizons of Psychology*, Vol. 17, No. 2, 2008, pp. 5-26.

Дискурсот на национално сеќавање кој се менува со текот на времето може да укаже, или може да влијае, на тоа како се гледа на малцинството во рамките на поширокото општество. Во случајот со Советскиот Сојуз, фактот дека една третина од сите Евреи што биле убиени во Холокаустот биле советски граѓани бил на многу начини апсорбиран, па и загубен, во рамките на поширокиот

наратив преку кој се направил обид да најде помирување со далеку поголемиот вкупен број советски граѓани што загинале за време на војната. Многумина го обвинувале сталинистичкиот антисемитизам за испуштање на зборот „холокауст“ од трудовите на советските историчари создавани во децениите по Втората светска војна, иако повеќето историчари денес се согласуваат дека

Првиот нацрт-извештај на Вонредната државна комисија со датум од 25 декември 1943 година за убиството на Баби Јар беше официјално цензуриран во февруари 1944 година. Ова е страницата бр.14 на која се гледа дека зборот „Евреи“ е заменет со „советски граѓани“⁹.

има повеќе фактори и мотивации зад таквата политика. Како резултат на тоа, улогата на антисемитизмот во третирањето на Евреите од страна на нацистите не беше значително опфатена во советската историографија сè до распадот на Советскиот Сојуз⁸.

На сличен начин, „легендарните херои“ од минатото можеби имаат и своја темна страна која може да покрене контроверзии во дискусиите за тоа како се сеќаваме според прикажаното во учебниците, спомениците и статуите. Во денешна Романија, на пример, сеќавањето на припадниците на главното фашистичко движење во периодот помеѓу двете светски војни (уште познато како Железна гарда) е првенствено во однос на нивната подоцнежна улога во борбата против комунизмот. Ваквото прикажување ги намалува нивните антисемитски, расистички и недемократски убедувања и придржување до крајно десничарската идеологија. Дебатата во Украина за учеството на националистичките украински групи во злосторствата направени во Втората светска војна е спорна на сличен начин, при што се водат

⁸ Olga Baranova, “Politics of Memory of the Holocaust in the Soviet Union”, in P. Marczewski and S. Eich (eds.), *The Enlightenment and Its Contested Legacies*, Vienna: IWM Junior Visiting Fellows’ Conferences, Vol. 34, <<http://www.iwm.at/publications/5-junior-visiting-fellows-conferences/vol-xxxiv/politics-of-memory-of-the-holocaust-in-the-soviet-union/>>.

⁹ J. Kniesmeyer and D. Brecher, exhibit “Beyond the Pale: The History of Jews in Russia”, 1995, <http://www.friends-partners.org/partners/beyond-the-pale/eng_captions/60-8.html>.

¹⁰ Distortion, Negationism, and Minimalization of the Holocaust in Postwar Romania”, *Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania*, 11 November 2014, <<https://www.ushmm.org/m/pdfs/20080226-romania-commission-postwar.pdf>>.

и паралелни дискусии и во други држави од Централна и Источна Европа, како што се Хрватска и Словачка¹¹. Прашањето на соработката на француската влада од времето на војната со германските окупатори во периодот по 1940 година и понатаму е тешка тема, која е спротивна на другите национални наративи што се однесуваат на отпорот¹². Историските личности се сложени и повеќестрани, исто како и самата историја, што понекогаш го оспорува нивното популарно прикажување.

Скриените истории е можно да излезат на површина со изградба или уништување споменици посветени на контроверзни личности или моменти во националната историја. Дали овие споменици се отстранети како знак дека државата денес сака да ги запази човековите права на сите граѓани, или дали постои некаков пофикасен педагошки начин за сеќавање на овие историски личности и за поучување за тоа која била нивната улога во разните епизоди од националната историја која не треба да се заборава?

Познатиот дневник на Ана Франк, кој претставува автобиографско

Во Соединетите Држави и во некои европски земји има споменици на легендарниот генерал од Втората светска војна, Џорџ С. Патон. И покрај тоа што бил клучна ударна сила за поразот на нацистите, генералот Патон исто така бил и опасен антисемит и расист, искажувајќи во својот личен дневник дека „Евреите се подолни од животните“, како реакција на критиките од претседателот Труман дека постапува со ослободените Евреи исто како и со нацистите, само што не ги убива.

Извор: “Letter from President Truman to General Eisenhower enclosing the Harrison Report on the treatment of displaced Jews in the U.S. zone”, United States Holocaust Memorial Museum, <<https://www.ushmm.org/exhibition/displaced-persons/resourc2.htm>>.

Јавните власти во италијанскиот град Болцано имаат усвоено партиципативен пристап во образованието како реакција на повиците за уништување или пренамена на огромниот бронзен релјеф што го прикажува Бенито Мусолини на коњ на кој е испишан слоганот: „Верувај, Покори се, Бори се“. Беше објавен и јавен конкурс на кој пристигнаа повеќе од 500 идеи за тоа како да се „смири и контекстуализира“ овој споменик. Петте финални предлози беа ставени на интернет за увид на јавноста пред да биде избрано победничкото решение: на релјефот да се стави натпис осветлен со LED на кој ќе биде наведен цитат од германскиот филозоф со еврејско потекло, Хана Арендт: „Никој нема право да се покорува“.

Извор: Carlo Invernizzi-Accetti, “A small Italian town can teach the world how to defuse controversial monuments”, *The Guardian*, 6 December 2017, <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/dec/06/bolzano-italian-town-defuse-controversial-monuments>>.

сведочење на едно еврејско девојче кое својата зрелост ја дочекало криејќи се од нацистите во Амстердам, долго време беше доминантен наратив преку кој Холандија се сеќава на Втората светска војна. Тоа е приказна за инспирација и

за отпор што ја заинтересира јавноста не само во Холандија, туку и низ целиот свет. Спротивно на тоа, од холандската соработка со нацистите настрадаа 75 до 80 проценти од Евреите во Холандија за време на Холокаустот. Приказната

¹¹ John-Paul Himka, “War Criminality: A Blank Spot in the Collective Memory of the Ukrainian Diaspora”, *Spaces of Identity*, Vol. 5, No. 1 (April, 2005), <<https://soi.journals.yorku.ca/index.php/soi/article/view/7999>>; John-Paul Himka, “Obstacles to the Integration of the Holocaust into Post-Communist East European Historical Narratives”, *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes*, Vol. 50, No. 3/4 (September-December 2008), 364-365.

¹² Johannes Heumann, “Promoting Global Holocaust Memory in the Era of the Cold War: The Tomb of the Unknown Jewish Martyr in Paris”, *History and Memory*, Vol. 27, No. 1 (Spring/Summer, 2015), 129.

„Училиштата ги прикажуваа другите заедници што живеат на Кипар како вонземјани од друга планета“, изјави Алев Тугберк, наставник од турскиот дел на Кипар и директор на училиште. „Ваквото образование на децата е многу погрешно. Како наставник, чувствувам лична одговорност за тоа и сигурен сум дека и кај грчката заедница на Кипар мислат исто како мене“. Тугберк е копретседател и една од движечките сили на Здружението за историски дијалог и истражување (AHDR), инаку добитник на наградата „Макс ван дер Штул“ во 2016 година.

„Оваа бинационална асоцијација, основана во 2003 година, подготвува дополнителни наставни материјали што се базирани на истражување со што се овозможува повеќестрано разгледување на историјата. Наставниците од двете страни на поделениот остров и од сите заедници се обединуваат на едно место за да се вклучат во дијалог и да бидат обучени за тоа како да им ја предаваат историјата на Кипар на новите генерации.“

Извор: „Повеќе гледишта за минатото, посветла перспектива за иднината: Како работата на АДХР за наставата по историја помага да се премости јазот помеѓу заедниците на Кипар“, Висок комесар на ОБСЕ за национални малцинства, 19 октомври 2016, <<https://www.osce.org/hcnm/275456>>.

за Ана Франк стана основен документ преку кој учениците се запознаваат со Холокаустот. Нејзиниот дневник не е само историски извор, туку претставува и добра почетна точка за учениците да се воведат во темата за Холокаустот: личното семејно сведочење е нешто со коешто луѓето можат многу повеќе да се приврзат, додека најлошите злосторства се прикажани само индиректно. Создавањето емпатија со оние кои поминувале низ злосторствата е моќна алатка во образованието. Притоа наставниците мора да се осврнат и на целосната приказна – што им се случило на Евреите пред, за време и по Холокаустот

– за да можат да ги илустрираат импликациите што ги имаат приказните како онаа на Ана Франк во таков контекст¹³.

Постојат бројни примери за истории, легенди и споменици кои раскажуваат само делумни приказни. Образованието има суштинска улога во унапредувањето на свеста за историјата. Педагошкиот предизвик за наставниците е во тоа да обезбедат баланс на различните перспективи, и не само за историските факти, кога обработуваат теми кои се можеби контроверзни во определен национален или политички контекст. Една

студија спроведена во 2015 година и нарачана од Европскиот парламент во врска со предизвиците на европското историско сеќавање препорача дека, за да се постигне критички и слободен пристап во разбирањето на минатото и иднината, наставата по историја треба:

- да ја зголеми свеста за различностите во културата, историјата и сеќавањата, како и да промовира заемна почит;
- да обезбеди соодветно значење и вештини за учениците за да можат да го оценуваат своето локално и национално минато без предрасуди, во споредба со и во однос на други национални, регионални и глобални реалности, и притоа
- да ги поттикне учениците критички да размислуваат и да бидат учесници во „историското сеќавање“¹⁴.

Изнаоѓањето вистински баланс во различните перспективи е од суштинска важност за да се обезбеди дека учениците ценат и поддржуваат отворени, различни и демократски општества каде што се почитуваат вредностите на човековите права и еднаквоста за сите.

¹³ Jessica Landfried, “Anne Frank, the Holocaust Victim: The Controversy about Her Diary in School Education, and the Controversy about Her Image”, Marcuse’s Proseminar on “Legacies of the Holocaust”, University of California, Santa Barbara, 2002, <<http://www.history.ucsb.edu/projects/holocaust/Research/AnneFrank/AnneF20pFinalHM.htm>>.

¹⁴ European Parliament, *European Historical Memory: Policies, Challenges and Perspectives*, Directorate-General for Internal Policies, 2015, pp. 30-31, <http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540364/IPOL_STU%282015%29540364_EN.pdf>.

Наставни стратегии за справување со „легендарните херои“ и конфликтниот дискурс во националното сеќавање

Како да постапиме ако...?

...во училищата се појават спротивставени наративи во однос на националното сеќавање?

Пред да се пристапи на оваа тема, треба да се согледа кои се учениците, какви прашања би можеле да постават или да се знаат историските врски што можеби тие ги имаат. Различностите во училищата може да бидат одличен ресурс да се овозможи подобро и позаокружено да се разберат историските настани, водејќи притоа сметка да се избегнува зајакнување на предрасудите или траумите со издвојување на учениците од малцинствата или на оние кои имаат поинакво потекло.

Учениците во класот треба да ги разберат позициите што ги имале сите страни во конфликтите или преговорите во минатото, или нивните активности, за да може да ги научат лекциите што ги нуди минатото. Игнорирањето на искуствата на едната или на другата страна ќе оневозможи такво учење.

Во денешно време, историчарите ги сметаат за неверодостојни изворите што го раскажуваат само наративот на доминантната заедница. Затоа се препорачува

Активност

Се препорачува наставен пристап кој ќе опфати повеќе агли или перспективи во подучувањето за одреден историски настан или временски период со цел да се развие критичката свест кај учениците за различните наративи карактеристични за тој настан или период. Од практична гледна точка, тоа подразбира да се обезбедат материјали за читање од три или четири различни перспективи, а можеби и дополнителни заднински информации за да подобро се разбере секоја од тие перспективи.

Работејќи во мали групи, учениците можат да анализираат различни извори што содржат повеќе перспективи и да одговорат на следниве прашања кои потоа можат да ги презентираат пред целиот клас.

- За секој од изворите запишете: наслов, автор, интернет-страница или издавач и секоја друга информација за авторите/издавачите (видете во делот „About“ на интернет-страницата и пребарувајте за да добиете повеќе информации за авторите и организацијата која ја има содржината на тој автор).
- Со свои зборови, како овие автори ја раскажуваат приказната за тоа што се случило?
- Кои докази ги користат овие автори за да ја поддржат својата верзија на приказната?
- Како ставот на авторот ќе помогне во определувањето на нивното толкување на приказната?
- За што се работи во толкувањето на приказната?
- На што укажуваат разликите во раскажувањето на оваа приказна, во смисла на тоа како е напишана историјата?

Извор: Преземено од Sarah Kavanagh and Holly Epstein Ojalvo, “What Really Happened? Comparing Stories of the First Thanksgiving”, *The New York Times Learning Network*, 23 November 2010, <<https://learning.blogs.nytimes.com/2010/11/23/what-really-happened-comparing-stories-of-the-first-thanksgiving/?module=ArrowsNav&contentCollection=undefined&action=keypress®ion=FixedLeft&pgtype=Blogs>>.

Европска асоцијација за родово истражување, едукација и документација (ATGENDER)

ATGENDER е широка асоцијација на практичари, академици, активисти и институции во областа на женските и родовите студии, феминистичките истражувања, правата на жените, родовата еднаквост и различностите. На наставниците им обезбедува широк спектар ресурси и наставни ресурси што можат бесплатно да се преземат, вклучително и серијалот од книги „Teaching with Gender“ во кој се содржани повеќе наставни практики. Некои од насловите се настава за темата „раса“ со родов предзнак, настава за насилството, настава за интерсекционалноста итн.

Некои од целите на оваа асоцијација се препознавање на минатите и на сегашните нееднаквости, лишување и исклучувања во Европа и пошироко, и борбата против нив; учење да препознаваме, да се солидаризираме и да прифаќаеме истомисленици; и создавање простор за сложени разговори и критики.

За повеќе информации, види: <<https://atgender.eu/category/publications/volumes/>>.

наставата по историјата да биде од повеќе аспекти. Ова може да се направи во наставата преку користење материјали од извори кои искажуваат различни гледишта за одредена тема, или со користење повеќе различни примарни извори, или со давање задача на неколку ученици да се стават во улога на разни протагонисти и така да ѝ пристапат на темата. Сепак, треба да се има предвид дека е можно некои семејства и заедници да бидат мошне чувствителни на одредени историски настани. Наставниците треба да проценат, кога воведуваат повеќе различни историски перспективи, дали тие би биле штетни за мирните односи или би довеле до отпор, а тоа зависи од составот на класот. Затоа, од суштинска важност е подготовката на овие лекции. Би било корисно доколку најпрво сите ученици работат на задача поврзана со

некој историски аспект за тема што не е контроверзна, со цел да им се овозможи да развиваат вештини и отвореност што се потребни за да настаните се разгледуваат од различни аспекти. Ученикот може подобро да ги разбере различните пристапи во толкувањето на историјата и како тие настанале само ако ја гледа пошироката слика. Наставниците можат да им помогнат на учениците да размислуваат пошироко од својот национален хоризонт и да го земат предвид регионалниот или глобалниот аспект на конкретниот историски настан. На овој начин, наставниците подобро ќе ги подготват своите ученици да ја разберат историската основа со цел да се води современа дискусија за одредени прашања.

Пристапот кој подразбира користење повеќе различни перспективи се надополнува преку

наставата за историјата на Евреите како составен дел од локалната, националната и меѓународната историја.

...некој ученик посочи дека искуствата на одредена група или групи се прикриени во стандардниот историски наратив?

Историјата најчесто ја раскажуваат и ја документираат оние што биле на власт во тој временски период. На пример, сè до шеесеттите и седумдесеттите години од дваесеттиот век, историјата во најголем дел ја пишувале и ја документирале мажи. Ваквата историја најчесто ставала акцент на активностите на мажите: победите на политичките лидери, кои најчесто биле мажи, и најчесто само од аспект на победникот. Дури кон крајот на дваесеттиот век во некои земји се појавува една дисциплина посветена на „женската историја“ (herstory). Главниот историски наратив се карактеризира со релативно малку жени што биле пример за другите или биле воени или политички лидери, или други жени херои што биле дел од јавната свест. Примарните извори, кои најчесто се од приватен карактер (дневници и писма) се покажале како многу важен ресурс за реконструирање на деловите од историјата што биле изоставени од главните

¹⁵ Dr Robert Stradling, *Multiperspectivity in history teaching: a guide for teachers*, Council of Europe, November 2003 <<https://rm.coe.int/1680493c9e>>

учебници или наративи. За жал, и овие извори се достапни само за оние временски периоди кога жените станувале писмени.

Едукацијата од родов аспект е многу важна за учениците да почнат генерално да ја разбираат динамиката на идентитетските односи и односите на моќ, но, ваквиот пристап е корисен бидејќи им предочува на наставниците веќе испробани педагошки пристапи што можат да се приспособат на потребите за демаскирање на предрасудите кај другите или дискриминацијата.

Разбирањето на историскиот контекст е корисна вежба за учениците со која тие ќе стекнат подобро разбирање за тоа чија историја се раскажува и со каква цел. Историскиот контекст се однесува на општествените, верските, економските и политичките услови што постоеле во одредено место и време. Тоа е она што ни овозможува да толкуваме и анализираме дела или настани од минатото, наместо да ги проценуваме според современите стандарди или очекувања.

Филмовите и книгите за историски личности и настани можат да бидат интересен вовед во минатото и да послужат како средство за поттикнување на учениците да гледаат критички на настаните и на тоа како тие се претставени. Наставниците, на пример, можат да им ги постават следниве прашања на учениците:

АКТИВНОСТ

Помогнете им на учениците да ја опфатат целосната верзија на приказната, додека истовремено учат да ја разгледуваат од повеќе различни аспекти.

- Подгответе фотографија на која се прикажани неколку различни ликови и/или елементи. Објаснете им на учениците дека ќе им дадете парче од поголема фотографија што ќе ја сечете на делови.
- Поделете ги учениците во мали групи и на секоја група дадете по едно парче од фотографијата. Учениците потоа цртаат или опишуваат што мислат како треба да изгледа остатокот од фотографијата, без да гледаат кај другите.
- Учениците од секоја група ги споделуваат меѓусебно своите илустрации или описи. Вклучете ги во дискусија за тоа кои се сличностите и разликите во нивните илустрации. Побарајте да предвидат како би можела да изгледа целосната фотографија.
- Составете ги сите парчиња од фотографијата за да ја откриете во целост.
- Воведете го концептот на перспектива. Објаснете дека перспективата значи одредено гледање на работите: како некој гледа на одредена ситуација, што чувствува во врска со таа ситуација, и какво мислење и сеќавање има за тоа што се случило. Продолжете да ги истражувате импликациите од постоењето на различни перспективи за една приказна или за историски настан.

Извор: Преземено од план за лекција „Повеќе перспективи: Градење вештини за критичко размислување”, ReadWriteThink, <<http://www.readwritethink.org/classroom-resources/lesson-plans/multiple-perspectives-building-critical-30629.html?tab=4>>.

- Како можете да дознаете повеќе за тоа која е разликата помеѓу тоа како вистински се случиле настаните во минатото и како се прикажани на филм или во книга?
 - Дали ликовите користат современ јазик и начини на изразување, или јазикот и дијалектот од тоа време?
 - Дали жените или другите имаат поголема улога или поголема слобода во споредба со она што генерално го имале во тоа време?
 - Дали облеката или визуелните елементи навистина изгледаат како за тоа време
- (рачна изработка, со помалку или повеќе вештини)?
- Дали идеите или реакциите на ликовите при одредени случувања во приказната се одраз на тој период, или на посовремени ставови?
 - Дали одговараат на определени стереотипи?
 - Кои други групи биле активни во тоа време и нивниот глас не е одразен во ова конкретно прикажување на приказната?
 - Дали темите што се опфатени на пример, националната гордост или свеста за општествена неправда- се вистински одраз на

Откако ќе се разгледаат различни извори кои ги отсликуваат активностите, верувањата и различните влијанија што се припишуваат на животот на една историска личност, поразговарајте со учениците поставувајќи ги следниве прашања:

- Што постигнала оваа личност?
- Кој ја раскажува неговата приказна?
- Што се случувало тогаш во историјата што ги направило толку значајни постигнувањата на оваа личност?
- Кои се противречностите или негативните елементи во карактерот на оваа личност?
- Што можеме да научиме од оваа историска личност и од начините на кои тој/таа бил/а разбран/а во минатото и како се гледа на него/неа во сегашноста?

политичката географија, општествените норми и преокупации во тој период, или тие се одраз на посовремени концепти што се проектираат во минатото?

Овој вид критички пристап ќе им помогне на учениците да разберат како се создаваат и пресоздаваат историските наративи низ генерациите и како се поврзуваат со сегашноста.

...некои ставови или дела на важна историска личност доведат до контроверзна дискусија на часот?

Пристапот кој подразбира повеќе перспективи и задавањето историски контекст се важни педагошки стратегии за справување со контроверзните аспекти на одредена историска личност која е можеби почитувана за нејзините постигнувања, но, која исто така имала верувања или се однесувала на начин кој тогаш, или денес, се смета за негативен.

Прикажувањето на помалку познатите аспекти на некоја историска личност можеби ќе бара пристап до поинаков вид примарни извори, како што се архиви,

текстови од весници или нивни дневници, писма или говори, или преку запознавање со други личности кои биле под влијание на идеите и однесувањата на контроверзната личност. Потпирајќи се на анализата на широк спектар на соодветни и стимулативни ресурси, како што се музика, поезија, филм и фотографија, ќе биде многу веројатно дека учениците лично ќе се ангажираат во таа лекција.

На пример, учениците можат да ги разгледаат и делата на историски личности кои се спротивставиле на антисемитизмот, предрасудите и дискриминацијата (на пример: Емил Зола, Елеонор Рузвелт, папата Јован Павле Втори, Софи Шол или Томас Масариќ).

Ресурси и дополнителни материјали

“Guidelines for international discourse on history and memory”, European Network Remembrance and Solidarity,

<https://www.enrs.eu/guidelines>.

- The Network поттикнува дијалог во врска со европската историја од дваесеттиот век, преку изложби, публикации, работилници, студиски посети и конференции. Види:

<https://www.enrs.eu/en/>.

EUROCLIO - Европска асоцијација на наставниците по историја е чадор-организација на повеќе од седумдесет здруженија на наставници по историја, културно наследство и граѓански теми, како и на други организации активни во оваа област. Асоцијацијата го поддржува развојот на одговорно и иновативно образование на темите историја, граѓанство и наследство така што ги промовира критичкото размислување, различните аспекти на една тема, заемната почит и вклучувањето на контроверзни прашања. Види:

<https://www.euroclio.eu/resources/>.

“10 Activities for Teaching Historical Perspectives”, Musings of a History Gal (blog),

<https://www.musingsofahistorygal.com/2018/02/10-activities-for-teaching-historical.html>.

“Living with Controversy: Teaching Controversial Issues Through Education for Democratic Citizenship and Human Rights – Training Pack for Teachers”, Council of Europe, 2015 (достапно на повеќе јазици),

<https://pjp-eu.coe.int/en/web/charter-edc-hre-pilot-projects/teaching-controversial-issues-developing-effective-training-for-teachers-and-school-leaders>.

Paula Cowan and Henry Maitles (eds.), *Teaching Controversial Issues in the Classroom: Key Issues and Debates* (London: Continuum 2012).

Наставен план за “Multiple Perspectives: Building Critical Thinking Skills”, ReadWriteThink,

<http://www.readwritethink.org/classroom-resources/lesson-plans/multiple-perspectives-building-critical-30629.html?tab=4>.

Marja Kuzmanić, “Collective Memory and Social Identity: A social psychological exploration of the memories of the disintegration of former Yugoslavia”, *Horizons of Psychology*, Vol. 17, Issue 2, стр. 5-26, 2008.

Terry Cook, “What is past is prologue: a history of archival ideas since 1898, and the future paradigm shift”, *Archivaria – The Journal of the Association of Canadian Archivists*, Vol. 43, 1997.

